

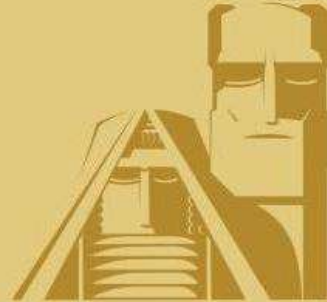
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏԱԿԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

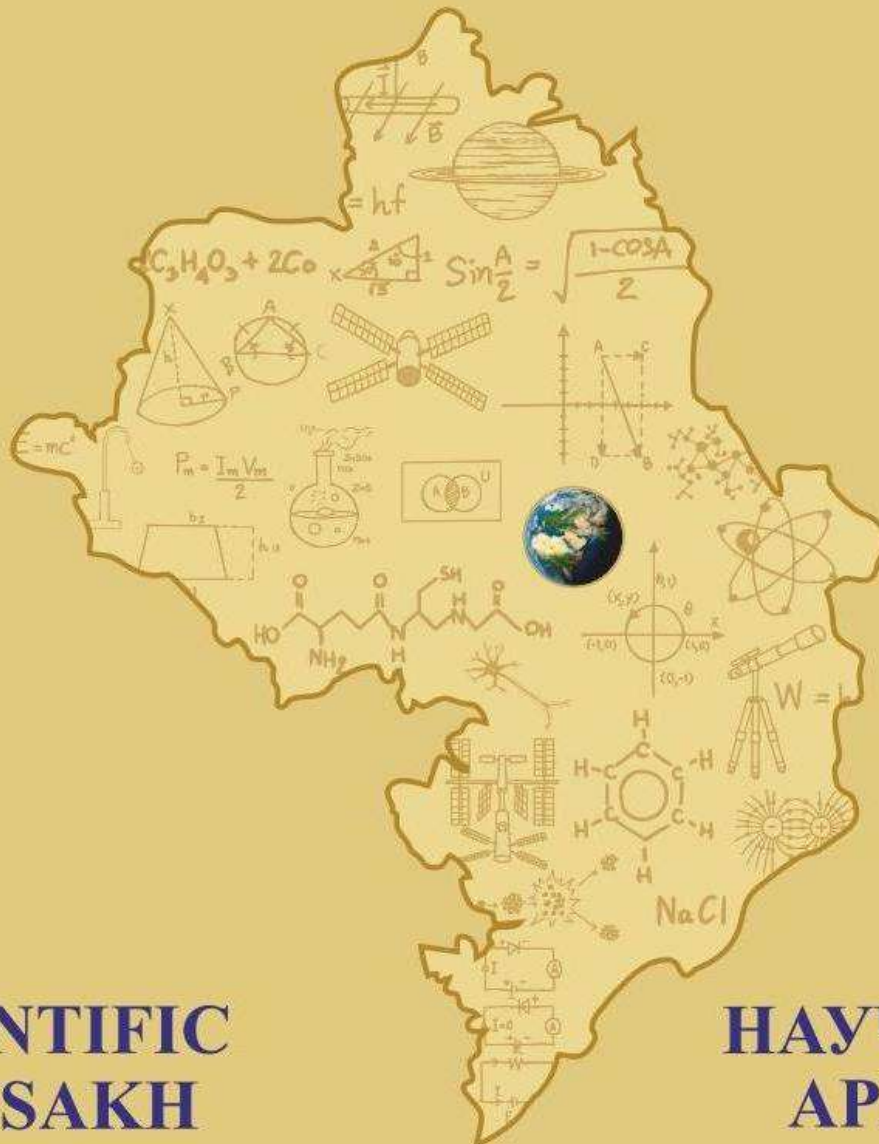
ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԴԱՆ

«ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ
ՊՂՆՁԱՄՄՈՒՆԻԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԻՏԵԱՑ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻՎՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 1(2), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՄ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Հրատարակության է երաշխավորվել Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Рекомендовано к публикации решением ученого совета Ереванского государственного университета

Recommended for Publication by the Yerevan State University Academic Council Decision

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՄԻՄՈՆՅԱՆ ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեհմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՍԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻՎԱԶՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆՆԻ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Յամբուրգ, Գերմանիա)
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Սուշել ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարին ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԲԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 1(2), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 480 էջ:

Scientific Artsakh, № 1(2), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 480 pages.

Научный Арцах, № 1(2), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 480 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 1-ին համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Բելառուսի Հանրապետությունը, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Շվեյցարիան և Ռուսաստանի Դաշնությունը ներկայացնող 50 անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

In the first issue of the «Scientific Artsakh» journal in 2019 the works on topical issues of social sciences by 50 well-known and young scientists representing Republic of Armenia, Republic of Artsakh, Republic of Belarus, the Islamic Republic of Iran, Poland, Switzerland and the Russian Federation are published.

В первом номере за 2019-ый год журнала «Научный Арцах» опубликованы работы по актуальным проблемам общественных наук, авторами которых являются 50 известные и молодые ученые, представляющие Республику Армения, Республику Арцах, Республику Беларусь, Исламскую Республику Иран, Польшу, Швейцарию и Российскую Федерацию.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
Julietta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент
Мареk ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Гарик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Աղավնիկ Մարտիրոսյան. Չվիադ Գամսախուրդիայի ժողովրդագրական քաղաքականությունը Չավախքում 1990-1993թթ.391
Aghavnik Martirosyan. Zviad Gamsakhurdia's Demographic Policy in Javakhk in 1990-1993
Агавник Мартиросян. Демографическая политика Звиада Гамсахурдия в Джавахке в 1990-1993 годах

Արման Մարտիրոսյան. Դաշնակիցների քաղաքականության վերափոխումը Հայկական հարցի վերաբերյալ 1919-1923 թվականներին.....400
Arman Martirosyan. The Revision of the Political Views Regarding Armenian Question During 1919-1922 by its Allies
Арман Мартиросян. Пересмотр политических взглядов союзников в отношении Армянского вопроса в 1919-1923 годах

Զբիգնև Տ. Շմուրլո. Գաղափարների խաչադիտում լեհական հետք Արարատի և Սևանա լճի408
Zbigniew T. Szmurlo. Collision Of Destinies: The Polish Trace on Ararat and Lake Sevan
Збигнев Т. Шмурло. Скрещение судеб: польские следы на Арарате и Севане

Արամ Պողոսյան. 1230-1240-ական թթ. մոնղոլական «չերիկ» զորամիավորներում հայ-վրացական ռազմական ուժերի ներկայության հարցի շուրջ.....428
Aram Poghosyan. On the Issue of The Presence Of Armenian-Georgian Military Forces in the Mongolian Units Cherig in the 1230-1240s
Арам Погосян. О вопросе присутствия армяно-грузинских военных сил в монгольских воинских соединениях «черик» в 1230-1240-х годах

Ռոբերտ Սուքիասյան. Սեբաստիայի հայության դեմ կիրառված պետական տնտեսական քաղաքականությունը 1913-1915թթ.....436
Robert Sukiasyan. State Economic Policy towards Armenians in Sebastia in 1913-1915
Роберт Сукиасян. Государственная экономическая политика в отношении армян Себасти в 1913-1915 годах

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԱՄԲՈՆ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST
ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Նարեկ Սուքիասյան. Սուննիական արմատականացման արտահայտումները Ադրբեջանում.....445
Narek Sukiasyan. The Manifestations of Sunni Radicalism in Azerbaijan
Нарек Сукиасян. Проявления суннитского радикализма в Азербайджане

Սիրանուշ Վարդանյան. Կրոնական իրավիճակն Ադրբեջանի Հանրապետության թալիշաբնակ տարածքներում (2010-2018).....453
Siranush Vardanyan. The Religious Situation in Talyshes Inhabited Regions of Republic of Azerbaijan (2010-2018)
Сирануш Варданян. Религиозная ситуация в талышских населенных пунктах Азербайджанской Республики (2010-2018 гг.)

ԴԱՇՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՐԱՓՈԽՈՒՄԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ԿԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 1919-1923 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ՝

ՀՏԴ 93/94(479.25)

ԱՐՄԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

*Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի համաշխարհային պատմության և
նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի դոցենտ, պ.գ.թ.,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
arman.martirosyan.81@mail.ru*

Առաջին աշխարհամարտից հետո միջազգային հարաբերություններում լուրջ փոփոխություններ կատարվեցին, սկիզբ դրվեց ուժերի վերադասավորման և ապրեցության ոլորտների վերաբաժանման անպիջում պայքարին, որի ընթացքում նախկին դաշնակից պետությունները վերածվեցին մրցակիցների: Այդ համապատկերում ներկայացվում է, թե ինչպես պատերազմի ավարտից անմիջապես հետո իրադարձությունների պարզացմանը զուգընթաց՝ փոխվեցին նաև մեծ տերությունների քաղաքական դիրքորոշումները՝ կապված «օսմանյան ժառանգության» հետ: Հենվելով տարբեր տեսակետների ու խնդիրների լուծման պանակային մոտեցումների համադրման ու պատմա-համեմատական մեթոդների վրա՝ փորձ է արվում համակողմանիորեն վերլուծել Հայկական հարցի վերաբերյալ «դաշնակից» երկրների որդեգրած երկակի քաղաքականության պատճառահետևանքային կապերը: Հետազոտվում է, թե ինչպես Առաջին աշխարհամարտից հետո արևմտյան երկրները և Խորհրդային Ռուսաստանը Հայկական հարցի լուծումը իրավական դաշտից տեղափոխեցին քաղաքական հարթություն: Ներկայացվում է նաև վերոնշյալ երկրների որդեգրած պիջոդականության քաղաքականության աղետալի հետևանքները հայ ժողովրդի համար, որի արդյունքում Հայաստանից խլվեց նրա պատմական տարածքների մեծ մասը և սկսվեց Զեմալական Թուրքիային:

Բանալի բառեր՝ Փարիզի վեհաժողով, Օսմանյան ժառանգության խնդիր, Մերձավոր Արևելք, դաշնակից երկրներ, Հայկական հարց, Կիլիկիա, Թուրքիայի արտաքին քաղաքականություն, Խորհրդային Ռուսաստան, Լուսակի համաժողով:

Առաջին համաշխարհային պատերազմը, որը սկսել էր աշխարհի քաղաքական քարտեզի վերաձևման համար, ավարտվեց Գերմանիայի ու նրա դաշնակիցների պարտությամբ: Օսմանյան Թուրքիան 1918թ. հոկտեմբերի 30-ին Մուղրոսում զինադադարի համաձայնագիր ստորագրեց Անտանտի պետությունների հետ և դուրս եկավ պատերազմից: Սակայն պատերազմի ավարտից անմիջապես հետո՝ իրադարձությունների զարգացմանը զուգընթաց, փոխվեցին նաև մեծ տերությունների քաղաքական դիրքորոշումները: «Օսմանյան ժառանգության» բաժանման հետպատերազմյան ծրագրերը սուր հակասություններ առաջ բերեցին դաշնակիցների ճամբարում: Ի տարբերություն բրիտանական ղեկավար շրջանների՝ Ֆրանսիան դեմ էր Թուրքիայի մասնատմանը, ինչն էլ պայմանավորված էր Օսմանյան կայսրությունում Ֆրանսիայի ունեցած տնտեսական ու ֆինանսական շահերով:

* Հոդվածը ներկայացվել է 13.03.2019թ., գրախոսվել՝ 29.03.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 17.06.2019թ.:

Չնայած Ժ.Կլեմանսոն հայտարարում էր, որ «Մարդկության բարիքը պահանջում է Թուրքիան խորտակումը, քանի որ Նա ընդունակ չէ մարդավայել պետություն կազմել⁸³⁰», միևնույն ժամանակ Ֆրանսիայի ղեկավարները անսթող ձևով հանդես էին գալիս թուրքանպաստ ելույթներով ու Նախաձեռնություններով: Ֆրանսիացի հեղինակ Միշել Պայարես, արտահայտելով ֆրանսիական բարձրաստիճան հրամանատարության շրջանակներում տիրող համոզմունքները, շեշտում է. «Ի՞նչ ենք փնտրում այստեղ. Մեր հեղինակության պահպանում, մեր առևտրի ազատ զարգացում, մեր դրամական շահերի ապահովում. մենք այս բոլորը կունենանք ֆրանս-թուրքական համագործակցության շնորհիվ, և դրա համար պետք է պաշտպանենք թուրքերին⁸³¹»:

Այդ ճանապարհին 1919թ. դեկտեմբերին Սիրիայում ու Կիլիկիայում Ֆրանսիայի բարձրագույն կոմիսար Ժորժ Պիկոյի այցն էր Սվազ: Մինչ այդ Ժ.Պիկոն Կեսարիայում (դեկտեմբերի 6-ին) հանդիպում էր ունեցել Ալի Ֆուադ Չեքետյի հետ, որն այդ ժամանակ Անկարայի կառավարության առաջին դեսպանն էր Ռուսաստանում⁸³²: Ժ.Պիկոյի այցի շարժառիթների ու Զեմալի հետ ունեցած հանդիպումների մասին հանգամանալից տեղեկություններ է հաղորդում հենց Ալի Չեքետյու: Վերջինիս հետ հանդիպման ժամանակ Ժ. Պիկոն Ֆուադ փաշային վստահեցնում է, որ «ինչպես պարոն Բրիանի, այնպես էլ ֆրանսիական դիվանագիտության նպատակն է ստեղծել այնպիսի հնարավորություն, որ Միջին Արևելքում թուրքական մեծամասնություն կազմող հատվածում հիմնվի ուժեղ և անկախ թուրքական պետություն⁸³³»: Ժ. Պիկոն այնուհետև ժամանում է Սվազ և հանդիպում Ներկայացուցչական կոմիտեի ղեկավար Մուստաֆա Զեմալի հետ: Բարձրագույն կոմիսարը Մ.Զեմալ փաշային նույնպես հայտնում է Ֆրանսիայի կառավարության կազմի առաջիկա փոփոխության և Ա. Բրիանի կողմից ձևավորվող Նոր կառավարության մասին և ավելացնում. «Այն լիովին կպաշտպանի թուրքական ազգային քաղաքականությունը⁸³⁴»:

Յենց այդ տեսանկյունից միանգամայն հասկանալի են դառնում ֆրանսիական կառավարության «թուրքասիրության» պատճառները և Թուրքիայի տարածքային ամբողջականության պահպանման հարցում նրա եռանդուն գործողությունները: Ահա թե ինչու էր ԹԱՄԺ-ի ներկայացուցիչ Բեքիր Սամի բեյը խոր գոհունակություն հայտնում ֆրանս-թուրքական հարաբերությունների կարգավորման առիթով՝ հայտարարելով, թե «այն ամենը, ինչը թուրքերը ստացել են, նրանք պարտական են Ֆրանսիայի և Բրիանի մեծահոգությանը⁸³⁵...»:

Այդ ճանապարհին, սակայն, Ֆրանսիան հանդիպեց Անտանտը ոգեշնչող իր հզոր «դաշնակցի», իսկ իրականում՝ արխայանի՝ Անգլիայի լուրջ դիմադրությանը, որին լիովին ձեռնտու էր Թուրքիայի մասնատումը: Ֆրանսիայի կառավարող շրջանները ստիպված էին հաշվի առնել ստեղծված միջազգային դրությունը, ինչն ամենևին չէր բխում նրանց շահերից, և հաշվի նստեին Անտանտի հիմքը կազմող Անգլիայի հետ: Ինչպես իրավագիտորեն Ի.Մ. Լեմինն է փաստում. «Այստեղ հարցը բոլորովին այլ է: Առաջին աշխարհամարտից հետո իրադրությունը լիովին փոխվել էր, Մերձավոր Արևելքում Անգլիան էր դրության տերը, ոչ թե Ֆրանսիան⁸³⁶»:

Անգլո-ֆրանսիական այդպիսի տարածայնությունների պայմաններում 1920 թ. ապրիլի 18-ին Իտալիայի Սան-Ռեմո քաղաքում դաշնակից երկրների վարչապետերի

⁸³⁰ Մշակ, 6.01.1921, Թիֆլիս:

⁸³¹ **M. Paillares**, *Le Ke'malisme devant les Allie's*, Paris, 1922, էջ 78:

⁸³² **A. Cebesoy.**, *Mili mücadele hatıralar*, İstambul, 1953, էջ 267:

⁸³³ Նույն տեղում, էջ 268:

⁸³⁴ Նույն տեղում:

⁸³⁵ **G. Haluk**, *Türk dış Politikasının. Ekonomi Politigi*, Cilt, 1, İstanbul, 1999, էջ 152:

⁸³⁶ **И.Лемин**, *Внешняя политика Великобритании от Версаля до Локарно 1919-1925 гг.*, էջ

մասնակցությամբ բացվեց համաժողով, որը մշակելու էր Թուրքիայի հետ կնքվելիք հաշտության պայմանագրի նախագիծը: Աշխատանքների մեկնարկին արդեն նկատելի էր Անգլիայի բացահայտ առավելությունը դաշնակիցների նկատմամբ, ինչն էլ արտացոլվեց նախագծի պայմաններում: Նախագծով Ֆրանսիային էր հանձնվում Սիրիայի ու Լիբանանի մանդատը, Անգլիան նաև համաձայնում էր Կիլիկիան Սիրիային միացնելու ֆրանսիական առաջարկին, մինչդեռ Անգլիային էր անցնում Պաղեստինի ու Միջագետքի մանդատները՝ Մոսուլի հետ միասին:

Ֆրանսիայի ղեկավար շրջանները, թեև զգուշորեն, փորձում էին Անկարայի հետ հասնել անջատ հաշտության, սակայն այդ պարագայում այլընտրանք չունեին, հարկադրված էին Անգլիայի հետ հանդես գալ միասնական ճակատով և 1920թ. օգոստոսի 10-ին ստորագրել Սևրի պայմանագիրը:

Սակայն Սևրի պայմանագրի իրագործումը այդպես էլ գործնական հիմքերի վրա չդրվեց: Իսկապես, այդ պայմանագիրը ծնվեց մեռած վիճակում, և վերջինիս իրականացման հեռանկարները, մեր համոզմամբ, ի սկզբանե հարցականի տակ էին դրված՝ կապված մի շարք գործոնների հետ. Նախ՝ պայմանագիրը ստորագրվել էր սուլթանական կառավարության հետ, որն այդ ժամանակ երկրում չունեւր ո՛չ փաստացի, ո՛չ էլ իրավական իշխանություն: Բացի դրանից, այդ պայմանագիրը ոչ միայն հեշտությամբ չընդունվեց Անտանտի ճամբարում, այլև լուրջ տարածայնությունների պատճառ դարձավ:

Այդուհանդերձ, Սևրի հաշտության պայմանագիրը իրավաբանորեն ամրագրեց Անգլիայի գերակշիռ դիրքը Մերձավոր Արևելքում ու Սև ծովյան նեղուցներում և ոչ միայն չլուծեց նախկին Օսմանյան կայսրության տարածքների բաժանման շուրջ միջիմպերիալիստական հակասությունները, այլև ավելի սրեց դրանք՝ առաջացնելով առաջին ճեղքվածքը Վերսալյան համակարգի հաշտության պայմանագրերում: Այն խիստ բացասական վերաբերմունքի արժանացավ նաև Ֆրանսիայի պաշտոնական շրջանակներում: «Սևրի պայմանագիրը այսպիսի տեսքով խստորեն ոտնահարում է ֆրանսիական ավանդույթները, խիստ հակադրվում մեր շահերին ինչպես ներկա պահին, այնպես էլ ապագայի տեսանկյունից և անհրաժեշտ է վերստին ուսումնասիրել ու փոփոխել այն», - հայտարարում է նախարարների խորհրդի նախագահ Ա. Բրիանը⁸³⁷:

Ֆրանսիայի ղեկավար շրջանները, հավատարիմ իրենց դիրքորոշմանը, 1920թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին դաշնակիցների հրավիրած Լոնդոնի երկրորդ համաժողովի ընթացքում վերստին փորձեցին հիմնավորել Սևրի պայմանագրի վերանայման անհրաժեշտությունը: Վիճահարույց այդ հարցը քննարկման առարկա դարձավ նաև Անտանտի Գերագույն խորհրդի Փարիզյան հանդիպման ժամանակ: Թեև Լյոդ Ջորջը վերստին ընդգծեց, որ «Անգլիայի կառավարությունը պաշտոնական բանակցություններ կվարի միայն Թուրքիայի օրինական կառավարության հետ, ոչ թե ապստամբ գեներալի»⁸³⁸, այդուհանդերձ ֆրանսիացիները մնացին անդրդվելի: Արդյունքում որոշվեց Սևրի դաշնագրի պայմանների վերաքննության նպատակով Լոնդոնում հրավիրել դաշնակից պետությունների խորհրդաժողով:

Անկարայի կառավարության կողմից Սևրի պայմանագիրը ընդունվեց խիստ բացասաբար: Մ. Զեմալը Դամադ Ֆերիդին և մի շարք այլ աստիճանավորների, որոնք մասնակցել էին Սևրի պայմանագրի ստորագրմանը կամ առնչություն ունեին դրա հետ, մեղադրեց ազգի ու հայրենիքի շահերի դավաճանության մեջ: Նրա առաջարկով մեջլիսում օրենք ընդունվեց հեռակա կարգով նրանց դատապարտելու պետական դավաճանության համար: ԹԱՄԺ-ը պաշտոնապես մերժեց այդ պայմանագիրը:

⁸³⁷ **Ռ.Սահակյան**, ֆրանս-թուրքական հարաբերությունները և Կիլիկիան 1919-1921թթ., Երևան, 1970, էջ 93:

⁸³⁸ Մշակ, 6.01.1921, Թիֆլիս:

Ինչպես իրավագիտորեն գրում է Վ.Բայբուրդյանը՝ «Անտանտի մայրաքաղաքներում թուրքերի նկատմամբ հովերը սկսել էին փչել այլ ուղղությամբ»⁸³⁹ :

Ուշագրավ է Ռ.Պուանկարեի «մտահոգությունը» հայերի հարցում, ով ամեն ջանք «գործադրում էր» ցույց տալու Ֆրանսիայի մտահոգ դիրքորոշումը հայերի ճակատագրի նկատմամբ, հատկապես Կիլիկիայում: Ավելին, դաշնակիցները կարող են ձախողվել, բայց փառահեղ կլինի ձախողվել՝ փորձելով որևէ բան անել հայերի համար: Եվ այդ ամենից հետո նշում է, թե ինչպիսի առաջարկ էլ արվի Թուրքիային, պետք է հնարավորին չափ հաճելի դարձվի, և որոշ պատասխանատվություն էլ պետք է դրվի Ազգերի լիգայի վրա⁸⁴⁰:

Ֆրանսիական դիվանագիտության այդ վայրիվերումների արդյունքում արդեն իսկ նշարվում էին Կիլիկիան Թուրքիային վերադարձնելու հեռանկարները, որոնք էլ ամրագրվեցին 1921թ. հոկտեմբերի 20-ի Անկարայի պայմանագրում: Իրավացի է Միշել Պայարեսը՝ նշելով, որ «Անկարայի պայմանագիրը տազնապի, վախի ու հուսալքության մթնոլորտ ստեղծեց Կիլիկիայի քրիստոնյա ազգաբնակչության շրջանում՝ վշտի մեջ խորասուզելով երկու հարյուր հազար կիլիկիացիների»⁸⁴¹:

Կիլիկիահայության աղետալի դրության մասին վկայում են նաև այն բազմաթիվ նամակներն ու հեռագրերը, որոնք ուղարկվել են ինչպես բարձրագույն կոմիսարին, այնպես էլ Ֆրանսիայի վարչապետին՝ նշումներով որ «Կիլիկիայի հայ բնակչությունը գտնվում է սոսկալի ճգնաժամի մեջ», որ «ամենուր տիրում է անապահովության ու վախի մթնոլորտ, և միայն պաշտպանական լուրջ միջոցառումները կարող են ամբողջական բնաջնջումից փրկել 150000 հայ բնակչությանը»: Սակայն Ֆրանսիայի ղեկավար շրջանները անտեսեցին այդ ամենը և «նույնիսկ միջոցառումներ ձեռք առնվեցին հայության զինաթափման և Կիլիկիայից նրանց տեղահանման համար»⁸⁴²: Յետևաբար, իզուր էր Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքը Ա.Միլերանին ուղարկած նամակում զարմանք հայտնում, որ «հաղթված թուրքը ֆրանսիական գոտում հեշտությամբ վերադառնում է մահ ու ավեր տարածելու իր սովորական գործին»⁸⁴³:

Սակայն փաստերի համակողմանի վերլուծությունը թույլ է տալիս ասելու, որ Ֆրանսիայի շահերը Կիլիկիայում ածանցյալ էին, երկրորդական Թուրքիայում նրա ունեցած տնտեսական, ֆինանսական ու քաղաքական շահերի համեմատ, իսկ ֆրանսիացիները ցանկացած պահի պատրաստ էին զոհաբերելու Կիլիկիան էլ կիլիկիահայությանն էլ, եթե բեմալական կառավարությունը թեկուզ նվազագույն չափով ճանաչեր այդ շահերը:

Ինչ վերաբերում Ֆրանսիայի «դաշնակից» Մեծ Բրիտանիային, ապա վերջինիս ղեպի Յայաստան ֆրանսիական ուժերի առաջխաղացման հարցը հետաքրքրում էր միայն իմպերիալիստական մրցակցության տեսանկյունից: Անգլիային գերազանցապես հուզում էր Մերձավոր Արևելքում և, հատկապես, Մոսուլի նավթաշատ շրջանում իր ռազմա-քաղաքական դիրքերը հնարավորին չափ կայունացնելու խնդիրը: Նրան ձեռնտու էր իր ֆրանսիական մրցակցին հեռու պահել Միջագետքում՝ իր շահերի ոլորտում ծավալվելու վտանգից՝ Յայաստանին օգնելու պատրվակով նրան մղելով ղեպի Անդրկովկաս:

Դաշնակիցների՝ հայկական հարցի լուծման վերաբերյալ նախկին դիրքորոշման փոփոխության մասին է վկայում 1922թ. մարտի վերջերին Փարիզում տեղի ունեցած

⁸³⁹ Վ.Բայբուրդյան, Զրդերը, հայկական հարցը և հայ քրդական հարաբերությունները պատմության լույսի ներքո, Երևան, 2008, էջ 333:

⁸⁴⁰ Յայաստանը միջազգային դիվանագիտության և սովետական արտաքին քաղաքականության փաստաթղթերում, Երևան, 1972:

⁸⁴¹ M. Paillares, Le Ke'malisme devant les Allie's, Paris, 1922, էջ 366-367:

⁸⁴² ՂԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 546, թ. 13:

⁸⁴³ Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ /Մատենադարան/: Այլևայլ հեղինակների արխիվ, թղթ. 240թ, վավ. 11բ:

մերձավորարևելյան հարցերին նվիրված խորհրդածողովը, որտեղ, ի թիվս այլ հարցերի, քննարկվեց նաև «Հայաստանի հարցը»: Այդ հանդիպումների արձանագրություններից երևում է, որ Թուրքիայի նկատմամբ նրանց վարած քաղաքականության մեջ առկա էին լուրջ տարածայնություններ ու իրարամերժ տեսակետներ, «երեք նախարարներն էլ ընդունում էին, որ նրանք, ըստ էության, ի վիճակի չեն որևէ բան պարտադրելու Թուրքիային»⁸⁴⁴:

Ուշագրավ մանրամասներ կան նաև լորդ Ջ.Քերզոնի և Յուսուֆ Քեմալ բեյի 1922թ. մարտի 18-ի հանդիպման հուշագրում, որում Քերզոնը նշում է. «Եթե Անգորան ոգեշնչված է հենց նոր արտահայտված բարեկամական տրամադրություններով, լավագույն ապացույցը կլինի այն, որ վերցվեն Կարսի և Արդահանի շրջակայքի մի շարք շրջաններ և ավելացվեն Երևանի պետությանը»⁸⁴⁵: Թուրքիայի ներկայացուցիչը, ի պատասխան, նշում է. «Ինչ վերաբերում է հայերին, ապա իր կառավարության հարաբերությունները Հայաստանի կառավարության հետ բարեկամական են: Նրանց միջև կնքվել են երկու պայմանագրեր՝ Ալեքսանդրապոլի և Կարսի: Առաջինը պատերազմի արդյունքն էր, բայց ոչ երկրորդը, որը կնքվել էր երկու բարեկամական երկրների միջև: Այս պայմանագիրը լուծել է նրանց միջև եղած սկզբունքային հարցերը: Ավելին, Յուսուֆ Քեմալ բեյը ավելացրեց, որ Կարսի և Արդահանի սանջակները Ռուսաստանը Թուրքիայից է վերցրել: Այդ սանջակներից ոչ մեկն էլ երբևէ հայկական մեծամասնություն չի ունեցել: Կարսը միշտ էլ եղել է թուրքական ամրոց և թուրքական տերիտորիա: Արդահանում հայերը չափից դուրս հազվագյուտ են եղել: Առաջարկված լուծումը միայն թուրքերի և հայերի միջև եղած խաղաղությանը վսաս կհասցնի: Կարսի պայմանագիրը Թուրքիայի և Հայաստանի միջև կնքված բարեկամական ոգով պայմանագրերից մեկն է և այժմ չպետք է փոփոխվի»⁸⁴⁶:

Այդ պայմաններում Թուրքիայի հետ հաշտության նոր պայմանագիր ստորագրելու համար 1922 թ. նոյեմբերի 20-ին Լոզանում հրավիրվեց միջազգային համաժողով, որտեղ, ի թիվս այլ հարցերի, անդրադարձ կատարվեց նաև հայկական հարցին:

Հատկանշական է, որ այդ ժամանակ քաղաքական ակտիվ գործունեություն ծավալեց 1921թ. Անկարայի պայմանագրի ճարտարապետ Ա.Ֆ.Բույոնը: Վերջինս, «սեպտեմբերի 28-ին ժամանելով Իզմիր, ֆրանսիական կառավարության անունից ցանկություն հայտնեց հանդիպելու Մ. Քեմալի հետ: Ա.Ֆ.Բույոնը և Մ. Քեմալը հանդիպեցին որպես լավագույն ընկերներ», գրում Ի.Ինյոնյուն՝ հավելելով, որ «հանդիպման ժամանակ ֆրանսիացի դիվանագետը Քեմալին հավաստիացնում է, որ Ֆրանսիան առաջիկա համաժողովում դիվանագիտական աջակցություն կցուցաբերի Անկարայի կառավարությանը»⁸⁴⁷:

Այդ է վկայում նաև Պուանկարեի՝ հունվարի 30-ին Մ. Քեմալին ուղարկած հեռագիրը, որում նշում է, թե «Ֆրանսիան մտադիր է թուրքերի հետ գնալ բանակցությունների անգամ այն դեպքում, եթե նույնիսկ դաշնակիցները չկարողանան ստորագրել ընդհանուր հաշտություն»⁸⁴⁸:

Վերլուծելով Լոզանի համաժողովում Ֆրանսիայի որդեգրած դիրքորոշումը՝ կարող ենք փաստել, որ դաշնակից Անգլիայից Ֆրանսիայի կախվածությունը վերջինիս հարկադրեց համաժողովի ընթացքում գրավելու ավելի մեղմ դիրք, զնալու բրիտանական քաղաքականությանը համընթաց, պաշտպանելու Անգլիայի համար

⁸⁴⁴ Հայաստանը միջազգային դիվանագիտության և սովետական արտաքին քաղաքականության փաստաթղթերում, Երևան, 1972, էջ 778:

⁸⁴⁵ Նույն տեղում, էջ 709:

⁸⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 708-710:

⁸⁴⁷ Ի. Ինօնյու, Hatıralar, kitap 1. 2, Ankara, 1985, էջ 122:

⁸⁴⁸ Ռ. Սահակյան, Ֆրանսիան և Թուրքիան Լոզանի կոնֆերանսում, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, Երևան, 1985, էջ 9:

գլխավոր խնդիրներ հանդիսացող Նեղուցների ու Մոսուլի հարցերը՝ մոռանալով երբեմնի հայանպաստ, բարձրագույն խոստումները: Ֆրանսիական մամուլում կրկին շրջանառվեցին ֆրանս-թուրքական անջատ բանակցությունների անհրաժեշտությունը շեշտող հոդվածներ, մասնավորապես «Մատեն» թերթը գրում է. «Ֆրանսիային հարկավոր է Թուրքիայի հետ անմիջական բանակցություններ սկսել, հակառակ դեպքում համաժողովի ողջ աշխատանքները մեր հաշվին կկապվեն մուսթաֆաթների հետ»⁸⁴⁹:

Ինչպես գիտենք, դաշնակիցները մերժել էին հայկական պատվիրակությունների մասնակցությունը Լոզանի համաժողովին՝ պատճառաբանելով, որ Հայաստանն ընդունել է խորհրդային իրավակարգ, որի իշխանությունը ճանաչված չէ դաշնակիցների կողմից: Ամեն դեպքում, անգլիական կողմը թուրքական պատվիրակությանը առաջարկեց ստեղծել հայ փախստականների հանգրվան՝ «Հայկական օջախ»⁸⁵⁰: Ուշագրավ է, որ երբ խորհրդաժողովում լորդ Քերզոնը դիմեց թուրքական պատվիրակության ղեկավար Իսմեթ փաշային՝ հայտարարելով, թե «ամբողջ բաղաբանիքը աշխարհը նայում է մեզ՝ սպասելով, որ դուք բավարարություն կտաք հայերին», հետևեց Ինյոնյուի պատասխանը. «Քաղաքակիրթ աշխարհը ավելի շատ ձեզ է նայում, որովհետև դուք եք, որ անվերջ խոստումներ եք տվել հայերին, իսկ մենք որևէ խոստում չենք տվել»⁸⁵¹:

«Հայկական օջախ» ստեղծելու վերաբերյալ թուրքական պատվիրակությունը Ի.Ինյոնյուի գլխավորությամբ նշեց, որ դա հավասարագոր է Թուրքիայի մասնատմանը, որ Թուրքիան չի կարող իր տարածքից տրամադրել մի հողակտոր՝ նման ծրագրի իրականացման համար: «Ձեր պահանջը երբեք չենք ընդունի... Երբեք չենք մտածի այդ մասին, եթե ցանկանում եք շարունակել բանակցությունները, այդ դեպքում մենք այլևս չենք հանդիպի»⁸⁵², - հայտարարեց Իսմեթ փաշան: Երբ շատ է նկատել «Հայրենիք» ամսագրի թղթակիցը՝ գրելով, որ «այս հարցը հանձնվեց Ազգերի լիգային, որին սովորաբար հանձնում են անկունների և անհուսալի գործերը»⁸⁵³:

Ս.Քեմալի ղեկավարած Անկարայի Ազգային Մեծ ժողովի կառավարությունը շատ հմտորեն օգտագործեց Անտանտի ճամբարում առկա անգլո-ֆրանսիական հակասությունները՝ մանևրելով դաշնակիցների տարածայնությունների ոլորտում, և կարողացավ համենի թե՛ դիվանագիտական, թե՛ ռազմական շոշափելի արդյունքների:

Դրանից հետո Անտանտի ղեկավարները, մոռանալով երբեմնի հայանպաստ, բարձրագույն խոստումները, անցան իրենց համար առավել կարևոր ու շահեկան խնդիրների քննարկմանը:

«Նրանք ամենայն հաճույքով Սևրը փոխանակեցին Լոզանով... և լիզեցին իրենց ստորագրությունները, հրաժարվեցին հայերին տված իրենց բոլոր խոստումներից»: Հայ ժողովրդի միակ հանցանքը եղավ «կուրորեն հավատք ընծայել իր մեծ դաշնակիցներին»⁸⁵⁴: Այսպիսով, Լոզանի խորհրդաժողովում նախ՝ Հայկական հարցը «Ազգային օջախի» գաղափարից հասցվեց Թուրքիայի որևէ անկունում հայերի կենտրոնացման մոթին, ապա՝ տերությունների հավաքական կամքով տապանաբար դրվեց Սևրի դաշնագրի վրա:

Խոսելով Հայկական հարցի վերաբերյալ Հայաստանի դաշնակիցների, հատկապես Ֆրանսիայի նախկին դիրքորոշման աստիճանական հրաժարման մասին՝ հարկ է նշել, որ այդ հարցում նրանց գրեթե ոչնչով չզիջեց հայ ժողովրդի մեկ այլ դաշնակից ու բարեկամ համարվող խորհրդային Ռուսաստանը:

⁸⁴⁹ В. Гурко-Кряжин, История революций в Турции, Москва, 1923, стр. 187.

⁸⁵⁰ A. Gürel, Yabancı kaynaklarda türk-ermen ilişkileri. 1071-2006/ Izmir. 2006, էջ 138:

⁸⁵¹ Վ. Բաբուրդյան, նշվ. աշխ., էջ 336-337:

⁸⁵² İ. İnönü, Hatıralar, kitap 1. 2, էջ 8:

⁸⁵³ Հայրենիք, 01. 01. 1923, Բոստոն:

⁸⁵⁴ Չարթոնք, 02.09.1964, Բեյրութ:

Քեմալա-բոլշևիկյան մերձեցման պայմաններում Խորհրդային իշխանությունները, առաջնորդվելով համաշխարհային հեղափոխության անհիմն զաղափարներով և արևելքում դրանց իրականացման հեռանկարները կապելով Քեմալական Թուրքիայի հետ, վերջինիս վճարեցին առաջին հերթին հայ ժողովրդի հաշվին: Թուրքիայի բարեկամությունն ու զինակցությունը ապահովելու փրկագինը խորհրդային իշխանությունները ամրագրեցին Մոսկվայի ռուս-թուրքական «ապօրինի գործարքով»: Կոպտորեն խախտելով միջազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից մեկը՝ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի սկզբունքը, Խորհրդային Ռուսաստանը, ոչ մի իրավասություն չունենալով տնօրինելու հայ ժողովրդի ճակատագիրը, Չայաստանից խլեց Նրա պատմական տարածքների մեծ մասը և նվիրեց Քեմալական Թուրքիային ու Խորհրդային Ադրբեջանին:

Մոսկվայի խորհրդաժողովը թեև Ա. Ֆուադ Չեքետյը համարում է լիակատար վստահության դրսևորում և արևմտյան կապիտալիզմի դեմ մղվող պայքարում վերջնականապես միավորող պայմանագիր⁸⁵⁵, սակայն չի նշում, որ Քեմալա-բոլշևիկյան համագործակցության արդյունքում կնքված այդ պայմանագրով հայ ժողովուրդը զրկվեց իր հայրենիքի մեծագույն մասից, ինչպես նաև՝ վերամիավորվելու հնարավորությունից:

Փաստաթղթերի համակողմանի ուսումնասիրությունից կարծես ստեղծվում է երկակի տպավորություն. մի կողմից՝ իբր Անտանտի տերությունների պետական գործիչներն ու դիվանագետները լրջորեն մտահոգված են հայ ժողովրդի ճակատագրով, Նրա համար ստեղծված ծանր վիճակով, և որ Նրանք ուշադրությամբ քննարկել են Չայաստանում ստեղծված իրադրությունը, պետական ինքնուրույնության ձեռքբերման հարցերը և այլն, մյուս կողմից՝ ակնհայտ է, որ հայկական հարցի քննարկումը Անտանտի բարձր ոլորտներում ամենևին էլ Նպատակ չէր հետապնդում հայ ժողովրդին դուրս բերելու մղձավանջային դրությունից, այլ պարզապես Անտանտի պետություններից յուրաքանչյուրը այն օգտագործել է հակախորհրդային Նպատակներով՝ Թուրքիայից որևէ զիջում ստանալու, Մերձավոր Արևելքում սեփական դիրքերն ամրապնդելու կամ, ինչպես Ֆրանսիան, փոքր ժողովուրդների հաշվին թուրքական կառավարողների հետ անջատ համաձայնության հասնելու համար:

Ահա թե ինչպես դաշնակիցները, որոնք տարիներ շարունակ հավատացնում էին, թե իսկապես «մտահոգված» են հայ ժողովրդի ճակատագրով և «պաշտպանում» են Նրանց արդար պահանջները, ամենապատասխանատու պահին միտումնավոր շրջանցեցին հայկական հարցը: Այդ ամենը հերթական հիշեցումն էր մեզ, որ խոշոր պետությունները փոքր ժողովուրդներին, ներառյալ իրենց իսկ դաշնակիցներին տված խոստումներն ու անվտանգության երաշխիքները կարող են անվարան ու հեշտորեն մոռանալ: Չետևաբար մենք ինքներս պետք է վերլուծենք ու հասկանանք, որ անվտանգության «միջազգային երաշխիքները» հուսալի չեն:

⁸⁵⁵ A.Cebesoy, Mili mücadele hatıralar, էջ 194:

THE REVISION OF THE POLITICAL VIEWS REGARDING ARMENIAN QUESTION DURING 1919-1922 BY ITS ALLIES

ARMAN MARTIROSYAN

*Armenian State Pedagogical University ASPU after Kh. Abovyan, Chair of international history and its teaching methodology, Associate Professor,
Ph.D in historical sciences,
Yerevan, Republic of Armenia*

After the WWI serious changes were made in international relations, the unyielding struggle for redistribution of forces and redistribution of influence spheres was initiated, during which the former allies became rivals. In this context, it is described how the political positions of the Great Powers were replaced by the "Ottoman legacy" alongside the development of events immediately after the end of the war. Based on a combination of different approaches to the different points of view and problem solving and comparative methods, an attempt is made to comprehensively analyze the cause-and-effect relationships of the dual politics of the allied states on the Armenian question. After WWI, western countries and Soviet Russia moved the solution of the Armenian question from the legal field to a political dimension. Catastrophic consequences of the policy of compromise adopted by the above-mentioned countries for the Armenian people are also represented, as a result of which the most part of the historical homeland was seized by Kemalist Turkey.

Keywords: *Paris Conference, The issue of the Ottoman heritage, Near East, Allied Countries, Armenian Question, Cilicia, Turkey's Foreign Policy, Soviet Russia, Lausanne Conference.*

ПЕРЕСМОТР ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ СОЮЗНИКОВ В ОТНОШЕНИИ АРМЯНСКОГО ВОПРОСА В 1919-1923 ГОДАХ

АРМАН МАРТИРОСЯН

*Доцент кафедры мировой истории и ее методики преподавания Армянского государственного педагогического университета имени Х. Абовяна,
кандидат исторических наук,
г.Ереван, Республика Армения*

После Первой мировой войны в международных отношениях произошли серьезные изменения, было положено начало упорной борьбе за перераспределение сил и сфер влияния, в ходе которого бывшие союзники стали соперниками. В этом контексте представлено, как сразу после окончания войны, наряду с развитием событий, изменились политические позиции великих держав в связи с «османским наследием». На основе сочетания разных подходов к различным точкам зрения и решению проблем, а также сравнительных методов делается попытка всесторонне проанализировать причинно-следственные связи двойной политики союзных государств в вопросе Армении. После Первой мировой войны западные страны и Советская Россия переместили решение Армянского вопроса из правового поля в политическое измерение. Представлены также катастрофические последствия политики компромисса, принятой вышеупомянутыми странами для армянского народа, в результате которой большая часть его исторической родины была захвачена кемалистской Турцией.

Ключевые слова: *Парижская конференция, проблема османского наследия, Ближний Восток, союзнические страны, Армянский вопрос, Киликия, внешняя политика Турции, Советская Россия, Лозаннская конференция.*